

TARİH VE HAYAT*
NİETZSCHE İLE BİR MÜNÂKAŞA

Dr. GERHARD RİTTER

Freiburg Üniversitesi Tarih Ord. Profesörü

Sayın Dinleyiciler,

Bir alman tarihçisi sıfatıyla güzel memleketinizi ve çok modern bulduğum sevimli Başşehrini görüp tanımakla kendimi bahtiyar adediyorum. Fakat beni en çok sevindiren şey, Fakültenizle temasa gelmek, Tarih Enstitülerinizi ziyaret etmek ve eski talebem Bekir Sıtkı Baykal'ın, tercümesini üzerine almakla beni çok memnun ettiği bu konferansı önünüzde verebilmek fırsatını elde etmiş olmamdır. Daha şimdiden mevcut türk ve alman ilimleri arasındaki verimli bağları bu ziyaretimle biraz kuvvetlendirebileceğimi ümid ederek bugün müsadenizle alman tarih ilmini çok yakından ilgilendiren bir mesele üzerinde konuşacağım. Bu, yalnız alman tarih ilmini değil, fakat aynı zamanda her memleketin tarih ilmini alâkalandıran bir mevzudur. Konumuz Tarih ve Hayat, yani tarih ilmi ve pratik siyasî hayattır.

Yalnız Almanya'da değil, Avrupa kültürü çerçevesi içine girmiş bulunan diğer bütün memleketlerde de dâima tarih ilminin, bilhassa siyasî tarihin, bugün hayat için ne mâna ifade ettiği suali karşısında kalınmaktadır. Kendisinden, halihazırdaki hayata hizmet etmesi lâzımgeldiği şiddetle istenmektedir. Tarih ilmi, bir hümanist eğitim işi değil, fakat iradeli faaliyetle cemiyette hizmet görmek işi olmalıdır. Deniliyor ki halis ve gerçekten büyük olan her nevi tarihçilik, daima siyasî ve pratik vazifelerin hizmetinde bulunmuştur. Yeniçağın alman tarihçileri arasında bilhassa siyaset alanında en ziyade faaliyet göstermiş olan Mommsen, Treitschke ve Droysen, modern anlamda tarihçiliğin örnek teşkil edebilecek derecede mükemmel misalleri olarak gösterilmektedir.

Tarihten istenilen bu şeylerin menşeyini aramak icap ederse, aşağı yukarı hepsinin Nietzsche'de veya Nietzsche'den istihraç edilen hayat felsefesinde mevcut olduğu görülür. Nietzsche diyor ki: "Ancak geçmiş hayat için kullanabilmek ve olmuş olanlardan tekrar tarih yapabilmek kuvveti sayesinde insan insan olur,,". Bu felsefenin ana fikri şudur:

* Bu konferans, memleketimize misafir olarak, gelen ve Ankara'mızı ziyaret eden tanınmış alman tarihçisi Ordınariyüs Profesör Dr. Gerhard Ritter tarafından 3 Birinci Kânun 1943 tarihinde Ankara Oniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde verilmiştir. (Konferansa esas teşkil eden Almanca metin, «Die Tatwelt» adlı dergisini. Kânun 1938 nüshasında basılmıştır).

Hayat fikirden daha kuvvetlidir; birinci derecede gelen şey, canlı tabiat, orijinal yaratıcı unsurdur; fikir ise sadece istihraç edilen ve ancak ikinci derecede gelen bir şeydir. Haddi zatında fikir, hayata şekil veremez, aksine, kendisi doğrudan doğruya müsbet hayatın ancak bir gölgesidir. Bundan başka Nietzsche, eğitimin haddinden fazla bir derecesi ile yaratıcı içgüdünün kaybolabileceğinden daimî olarak endişelenmekte ve korkmaktadır. "*Tarihin hayata faydası ve zararı*" adlı meşhur yazısı (1873-1874), baştan başa aynı korku ile doludur. Burada Nietzsche, mütemadiyen tarihî hatıralarla yüklü olmıyarak içgüdü ile yaşayan sağlam ve sıhhatli bünyeye sahip tabiat insanı ile, tamamen tarihî bilgiler ve entellektüel mülâhazalar dolayısıyla hiçbir zaman kuvvetle harekete geçemiyen sakat terbiye görmüş insan arasındaki tezadı belirtmektedir.. Nietzsche'ye göre fil adamı, yalnız (Goethe'nin dediği gibi) vicdansız değil, zarurî olarak aynı zamanda da bilgisizdir. Bütün »basit içgüdüleri çıkarıp atan tarihe, yalnız ve yalnız kuvvetli şahsiyet sahibi olan insanlar tahammül edebilirler; zayıf şahsiyetlileri ise tarih, büsbütün söndürür. Niçin? Çünkü tarih, illüzyonları, yâni ancak içinde harekete geçirebilecek güzel bir iyimserliğin, dindarlık dolu ruh hallerinin yarattığı bu havayı, tahrib eder. Şu halde ideal ruh büyüklüğü ve irade kuvveti timsalleri sıfatile İlkçağ Helen'lerinin aslında tarihî insan olmamaları icabeder. Garip bir görüş olmakla beraber bu, bütün modern hayat ve tarih, felsefesinde daima inatla tekrarlanmaktadır.

Hattâ gayet önemli ve orijinal bir eser olan Nikolai Hartmann'ın "*Fikrî varlık Problemi*" (Problem des geistigen Daseins) adındaki kitabında da mütemadiyen fikir faaliyetinin fizikî bünyeyi zayıflattığından, uzun ve devamlı bir veraset esnasında zarurî olarak vücut tereddidine müncer olduğundan bahsedilmektedir. Hemen şunu söyleyelim ki bu iddia, bütün tarih deneylerine aykırı düşmektedir. Bu iddianın aksini gösterecek bir misal olmak üzere ben, bizzat kendi ailemi ortaya atabilirim. Eğer fikir hayatı, tabiî hayatıyetin gerçekten bir tehdidi demek ise, tarih ilminin de geçmişin sadece ilgi duyulmaksızın mütalaası anlamında, ve gayet tabiî olarak çok geniş ölçüde hayata yabancı bir mânada anlaşılması icabeder. Gerçi Hartmann, yaşayan şuurlu ruha, kendini tanımağa yardım etmek suretiyle tarihin hayata hizmet edebileceği imkânını inkâr etmemektedir; fakat şimdiye kadar mütalaa edildiği ve anlaşıldığı şeklele tarih' ilmini, yaşayan ile geçmiş, bertaraf edilmiş ve sadece beraber sürüklenmiş arasındaki farkları esas itibariyle, kayıtsız bulmakta ve (1936 yılında kaleme aldığı gayet enteresan bir akademi yazışında) buna karşı olmak üzere gerçek bir felsefî tarihçisi sıfatıyla kendine mahsus yeni tarzda ideal tenkidî bir tarih görüşü ortaya atmaktadır. Buna göre Hartmann geçmişin büyük dehalarını, tarihî muhitlerinden değil, tersine halihazırdaki muhatapları olarak, tenkidî bir tarzda onlarla münakaşa ederek, anlamağa çalışıyor.

Bu ise Nietzsche'nin anıtımsı (=monumental) ve antikacı tarih neveleri yanında üçüncü bir tarih nevi olarak ortaya koyduğu "tenkidî tarih,, kavramına hemen hemen tamamiyle uymaktadır. Nietzsche'y e göre ancak bu nevi tarih hayata faydalı olabilir ve sırf bu yüzden her üçü de dikkat edilmeğe değer. Antikacı tarih (=antiquarische Historie), varlığımızın kiskanç bir muhafazakârlıkla saklanmış ata- lardan kalma eserlerin teşkil ettiği idealleştirilmiş bir dünyaya kök salmış ve buna sıkıdan sıkıya bağlı bulunduğunu anlatmak suretiyle hayat duygumuzu yükseltir. Meselâ büyük bir sevgi ile itina ve ihtimam edilmekte olan İsviçre mahallî ve kântonal tarihleri gibi. Anıtımsı tarih ise, kahramanlık misallerini gözleri önüne sermek suretiyle "faal ve kuvvetli olana,, hizmette bulunur. Onun gösterdiği şekilde bir defaya mahsus olmak üzere mümkün olmuş olan büyük monumental hayatın seyir edilmesi, faal insanın iradesini kanatlandırır. Şüphesiz bizim filozofumuz, bu nevi tarih tablolarının hemen hemen hiç bir zaman tarihin sade gerçeğine tamamiyle uygun olmadığını gayet iyi biliyor. Bu tablolar, ilmî buluşlardan ziyade sanat kudreti ile yaradılan şeylerdir. Tarihî bir vaziyetin hiç bir zaman kendini tekrarlamıyacağı da gözönünde tutulursa, örnek olmak bakımından tarihin değeri daima mahduttur. Fakat bu "sanatkârca tarih,, nevinde gerçeğe sıkı bir surette bağlı kalmak işi, olayları mümkün olduğu kadar kuvvetli etki yapabilecek bir. şekilde tasvir etmek ve canlandırmak işi yanında ancak ikinci derecede bir önemi haizdir. Bunların asıl mevzularını tarihî bağ- lar ve vaziyetler değil, daha ziyade münferit büyük tezahürler teşkil eder. Nietzsche için "tarihî üstün kuvvetler,, olarak, canlı ruhun asıl muharrik kuvvetleri olarak, sanat ile din, ilim marifetinin kat kat üstünde durmaktadırlar. Hayata yabancı bir tarih eğitiminin şimdi işgal etmekte olduğu yeri, bu sanat" ile dine sağlamak gerektir. Rousseau'nın anladığı mânada sadece bir uygunluk (= Konvehienz), vatandaşlık hak- lariyle düzenlenmiş bir mevcudiyetin şartlara bağlı bir şekilde kuruluşu olarak görünen bu eğitim ile, felsefenin gerçekten inkilapçı, hayatı teşvik edici ve ilerletici kuvveti arasındaki tezat, Nietzsche'nin bütün yazılarında büyük bir rol oynar.

Anlaşıyor ki Nietzsche'nin asıl temayül gösterdiği tarih nevi, "ten- kidî tarih» nevidir. Fakat bunu öğretim kurullarında yapılan tenkidî kaynak araştırmalarıyla karıştırmamak lâzımdır. Bu tenkidî tarihin öde- vi şudur: Hayatta bir engel teşkil eden baskısından kendimizi kurtar- mak için maziye bertaraf etmek. Burada "hakim sandaliyesinde oturan adalet, hakkaniyet değildir; hüküm veren ise hiç de mağferet değildir; fakat yalnız ve yalnız hayatın kendisidir; karanlık, sürükleyici ve dür- tücü, hiç doymak bilmeden kendi kendini isteyen o kuvvettir». Onun sözü daima mağferetsizdir, adaletsizdir; çünkü o, asla marifetin zengin kaynağından çıkıp akmış" değildir. Fakat eğer bu hükmü veren adalet olsaydı, çoğu hallerde yine aynı mahiyette olurdu. "Çünkü meydâna

gelen her şey mahvolmağa lâyıktır...., Yaşayabilmek için adaletsiz olmak icab eder; Öyleki fiiliyatta yaşamak ile haksızlık aynı şey demek olur. Böylece maksadî (tendencieuse) tarihe açıktan açığa ve çok tesirli bir surette yaşamak. hakkı verilmiş oluyor. Tarihî tarafsızlık, objektiflik, yaratıcı olmıyan kısırların şüphelerini daima kendine çeker. Hayat için lüzumlu olandan çok daha fazla miktarda bigâne kalmabilecek gerçeklikler vardır. Gerçek tarih, esas itibariyle bunu dramatik bir birlik halindeecessüm ettirmesini bilen yaratıcı sanatkârın işidir; olayların içinde olmamasına rağmen teferruatı öreerek bir bütün haline getirmek ve tekml plânına bir birlik vermek suretiyle tarihî objektif olarak düşünen dramcının işidir. "Objektiflik ile adalet, hakkaniyet, birbiriyle ilgisi olmıyan şeylerdir. Öyle bir tarih yazıcılığı düşünmelidir ki içinde en ufak miktarda bile tecrübî (empirique) gerçeklik bulunmasın, fakat buna rağmen en yüksek derecede bir objektifliği ifade etmekte olduğu iddiasında bulunabilin,. Bu gibi doktrinlerin modern tarih edebiyatı ile meşgul olanlar üzerinde yaptığı etkiler malûmdur.

* *

Tarih ilmi ve pratik hayat,, meselesi hakkındaki görüşümüzü, esas itibariyle Nietzsche ve aynı zamanda Nietzsche'ye karşı, mukabil. bir kutup teşkil eden bütün modern alman tarih yazıcılığının kurucusu Leppold von Ranke ile bir münakaşa şeklinde ortaya koyacağız.

Burada her şeyden önce şunu kabul etmek icabeder ki, *Nietzsche'nin tarih üzerindeki mülâhazalarının büyük ölçüde bir önemi, tenkidinin tamamıyla haklı bir özü vardır.*

1. Onun, mübalâgalı bir tarih düşüncüsü ve duygusu altında kıvranan kendi devrinin nisbiyetçi tarihçiliğine karşı, fikrin serbestçe yaratıcı faaliyetinin hakkı uğrunda mücadelesine iştirak etmek icabeder. XIX. Yüzyılın ikinci yarısındaki "Historismus,,un, sanatkârca yaratmak, felsefi düşünmek ve teoloji, aynı zamanda hukuk ilmi ve ekonomi gibi diğer sistematik ilimler üzerinde yaptığı geriletici etki, tamamıyla bilinmektedir. Yalnız burada şüpheli kalan nokta şu olabilir: Bu nevi tarihçiliğin, yâni Historismus'un yaratıcı fikir kuvvetleri üzerindeki geriletici tesiri, acaba daha ziyade sebep olarak mı, yoksa bir sonuç olarak mı kabul edilmek gerektir. Dünya tarihi çerçevesi içinde görülmek şartıyla XIX. Yüzyılın tarihi, gerçekten fırtınalı, fakat asla revölüsyoner mahiyette olmıyan bir gelişme arz etmektedir. Her ne olursa olsun o zamanki tarih eğitiminin kuvveti gerek eskisinden gerekse Napoleon devrinde ve bizim devrimizdekinden çok daha canlı bir şekilde tecelli etmekte idi. Rahatça elde edilebilen fazla bilgi ile yaratıcı fikrin tehdid edilmekte olduğunu zannettiğinden Nietzsche'nin endişe duymuş olmasını bu şekilde- anlamamız lâzımdır. Bugün yaşamakta olduğumuz fırtınalı devirde inkılâpçı enerjiler hakkında her hangi bir şekilde şüphe

beslemek ve alıkoyucu olacak derecede fazla bir tarih bilgisi gayreti ile artık katî bir hale gelmiş olan menkuleler üzerinde titremek' ise, çok daha başka hastalıklar çeken ve büyük tehlikeler karşısında bulunan hâlihazıra, çoktan eskimiş bir devrin reçetelerini mihânik olarak nakletmek demek olur; yani kelimenin en fena mânâsıyla Historismus yapılmış ve. Historismus zihniyeti ile hareket olunmuş demek: olur.

2. Pek fazla tarih anlayışı yüzünden beyaz ile siyah arasındaki farkı göremiyen ve esasında her şeye aynı kıymeti veren, dolayısıyla kendisi için her şey tamamiyle bir olan bir "aldatıcı ve yanlış tarih eğitimi,, karşı gayet haklı ve yerinde bir mücadele mevcuttur. Objektiflik gayreti ile her şeyi güzelleştirmek, bir defa vaki olmuş olanı sonradan haklı göstermek veya başarı ile kendi kendini haklı kılmak tehlikesi mevcut olduğu nisbette bu telâkkî, ilmî tarihçilikte de önemli bir rol oynar. Görünüşteki başarıya tapmak temayülü, bilhassa Alman ilmî tarih yazıcılığında sık sık görülen bir tezahürdür ki bu da Hegel'in "gerçek olan her şeyin mâkul olduğu,, mealindeki tehlikeli cümlesinden ileri gelmektedir. Her şeyi sonradan güzelleştirmek gibi kölece bir temayüle karşı Nietzsche, unutulmayacak derecede kuvvetli sözler bulmuştur. Nietzsche, tarihî vakiadan bahs ederken daima bunun abdal bir şey olduğunu, ve her zaman bir Tanrıdan ziyade bir danaya benzediğini söylüyor ki bunda, yaptığı bütün mübalağaya ve karikatürleştirmeğe rağmen o haksız değildir, Gerçekten de bu, Nietzsche'nin saptadığı şekildedir : Her zaman için değerini muhafaza edebilecek gerçek büyüklük, vakıaların o kör kuvvetine, vaki olanın tiranlığına.' karşı bir kimsenin isyan etmesindedir. Sonradan güzelleştirici tarih yazıcılığının tehlikeleri, hiç şüphe yok ki, Ranke'nin eserlerinde de kendini göstermektedir. XVIII. Yüzyılın teolojisinde olan Ranke'nin meşei, tarihin seyrinde, arasıra olmakla beraber, her şeye kadir bir kuvvetin, dünya olaylarını çeviren bir Tanrının mevcut olduğunu gördüğüne veya sezdiğine inanması, facianın karanlık kuvvetini, kör tesadüflerin korkunç kudretini, dünyaya ait bütün büyüklüğün kara elini, onun tam mânâsıyla göstermesine ve duyurmasına engel olmuştur. Aslında Ranke, dünya tarihinin, mücadele alanlarında zaferi kazanan şeyin yalnız materyel kuvvetlerin toplanması değil, fakat umumiyetle aynı zamanda yüksek moral enerjiler olduğuna kanidir. Kendine has olarak tasarladığı şekilde, devlette maddî ve manevî bir unsurun.. mevcut bulunduğu mefhumu, onun bu kanaata varmasına yardım etmiştir. Şüphesiz bugünkü nesil için, Mart ihtilallerinden evvelki o sü-kûnet devresine mahsus olan bu kavram ve tasavvurlar artık kâfi gelemmez. 1914 denberi biz, bütün tarihin akışında derinden müessir olan kara kuvvetleri sık sık görmüş bulunuyoruz; Binaenaleyh dünya tarihini, vaktiyle Alman târih yazıcılığının eski üstadına görüldüğü gibi biz bugün de güneş ışığı içinde göremeyiz. Ranke'nin bilhassa yaşlı günlerinde meydana getirdiği eserlerinde görülmekte olup Aziz-

lerin nağmelerine benzeyen ve orijinal olanın sert ve müthiş kuvvetlerini göremeyen tarih sanatına karşı Nietzsche'nin itirazını anlıyor ve haklı buluyoruz. Ranke'yi taklid eden çağdaşlarının ve daha sonraki neslin kısır objektifliklerine karşı Nietzsche'nin yaptığı kritik tamamiyle yerindedir ve doğrudur. Ranke'ye intisab etmiş olan Bu taklitçiler, Ranke'den sonra Alman tenkidî tarih yazıcılığında en müsbet iş gören kimseler olmakla beraber çok kere vakıalara büsbütün bağlı kalmışlar ve sadece hüküm vermekte "mutedil bir iyimserlik» göstermek suretiyle hüküm verebilmek kabiliyetindeki noksanlarını örtbilmişlerdir. Herşeyi nisbî olarak mütalaa eden tarih yazıcılığı hayata gerçekten yabancı ve kısırdır.

Bununla beraber Nietzsche'nin iştirak ettiğimiz bazı esaslarından ve modern hayat felsefesinden, başka ona karşı bir takım önemli itirazlarımız da vardır :

Nietzsche'nin fikirlerinde ve modern hayat felsefesinde asıl sempati gösterilen, sevilen ilmî tarih değil, fakat tarihî mythosdur. Halbuki mythos, Ersatz tarihten, yâni tarihin yerini doldurmak için konan ayrı bir maddeden başka bir şey değildir ve bu sıfatla asıl gerçeklik duygusunca daima şüphe ile karşılaşılır. Hakikî tarihin açık ve sade gerçekliklerini kavramayıp da irade içgüdülerini zayıflatmak korkusu ile herhangi sunî bir mythos vardır diye hayalleri peşinde koşan kimse, daha baştan, bu içgüdüleri acaba aslında zayıf mıdır, şüphesini uyandırır. Gerçeklikler önünde korku duymak, daima tamamiyle esen olmayan ruh vaziyetlerinin bir alâmetidir. Aslında Nietzsche, tarihî gerçeğe ancak kuvvetli bünyeye sahip bulunan kimselerin dayanabildiklerini, zayıf bünyelileri ise tarihî gerçeğin söndürdüğünü pek iyi bilmektedir. Hatta büyük bir dürüstlikle o, bizzat kendi yazısının sonunda " tenkidinin yersizliği ve insanî olmak bakımından olgun olmadığını söyleyerek bunun modern karakterini, zayıf bir şahsiyetin karakterini gösterdiğini ,, ileri sürmektedir. Her halde hiç kimse bu gururlu, fakat tevazu dolu itirafını, Nietzsche'nin şahsiyetini aşağı düşürmek için kullanmak suretile suiistimal etmeyecektir. Fakat muhakkak ki Nietzsche'nin sunî olarak mythosleştirilmiş olan bu dikkate değer ideal tarih tasavvurunda, geç kalmış, hastalıklı *Romantizm* tezahürünün izleri mevcuttur. Tatbikatta da bu faydasızdır, çünkü samimî olarak buna kimse inanmaz. Nietzsche'nin gerek antikacı tarih ve gerekse anıtımsı tarih tarzları netice itibariyle, Roueseau tarafından yenilenmiş ve alman hukuk tarihçisi Savigny ile bu devrin romantik tarihçilerinde büyük bir rol oynamış olup "altun devir,, diye anılan çok evvelki bir devrin en eski rüyalarından kalma bir bakiyedir. Onun tenkidî tarih tarzî ise bu tarih anlayışından cebri olarak geri dönüşten başka bir şey değildir; bu geri dönüş de gerçek ve kendini müdrik bir kuvvetle değil, fakat korku duygusu ile vaki olmaktadır. Nietzsche'de dünya duygusunun as-

ında kötümser oluşu, ısrarla ikna edici olmayışı da bu "tenkidî târih,, nevinin daha ziyade inanılmaz kılmaktadır. İçinde bulunulan devrin tereddisini, bir zamanlar mümkün olmuş olan bir devirle daima mukayese edişi ise, o zamandan beri modern hayat felsefesine çok kuvvetli bir surette müessir olmuştur.

Kendi devrinin tamamıyla tereddi etmiş bulunduğu hakkındaki bu telakki, kendisinin tam tersi olan daha önceki liberal hüküm gibi, yani her devrin hudutsuz bir ilerleme göstermesi lâzımgeldiği hükmü gibi, büsbütün boş bir hayalden ibarettir. Her ikisini de Ranke, daha derin, şakin ve sade bir görüşle reddetmiştir. Meşhur sözü olan " her devir doğrudan doğruya Tanrınınındır ,, cümlesi tehlikeli sayılabilir; çünkü bunda tarihî bir nisbiyetçiliğin (Relativismus) tohumları mevcuttur gibi görünür. Ranke'nin bunu hangi anlamda söylemiş olduğunu en güzel bir şekilde " *Tarih ve Siyaset* ,, adıyla vermiş olduğu bir konferanstan anlıyoruz: " Tarih bize öğretiyor ki her devrin kendine mahsus hataları ve yine kendine mahsus fazilet kabiliyetleri vardır, öyle ki ne ümitsizliğe düşmemize, ne de fazla gurur getirmemize sebep mevcuttur, Yine tarihten öğreniyoruz ki her devre bir vazife verilmiş ve bu kesin olarak tayin edilmiştir. Böylece kendi devrimize verilmiş bulunan vazifeyi biz, elimizden geldiği kadar gayret ve ihtimamla yapmağa mecburuz Ni-hayet anlıyoruz ki insana ait işler, ne kör ve kaçınılması mümkün olmayan bir kuvvet ve ne de aldatıcı tablolar tarafından sevk ve idare edilmektedir; tersine olarak bunlar, ancak fazilet, anlayış ve kiyasetin mesut bir tarzda tatbikına bağlıdır,,. Ranke'ye mahsus tarih yazıcılığının heyecanlı ifade kuvveti burada en canlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu, ahlâkî bir iradenin hayallerden, geçici ruh haletlerinden ve romantik heyecanlardan müteşekkil bir sis tabakası şeklinde coşkun bir ifadesi değil, fekat açık bir görüşe dayanan bir ifadesidir. Aynı ahlâkî irade, sadece gerçekliği kavramaktan korkmamakla Kalmıyor; tersine olarak bunu pratik faaliyet için ilk şart sayıyor; insan kudretinin noksanları ve sınırları hakkında hiç bir hayale kapılmamaksızın her şeye rağmen sükûnetle işe girişiyor; her hangi bir "mythos" tarafından sunî olarak teşvik ve tahrik edilmeğe ihtiyacı olmayacak veya uyandırıcı gerçeklikler tarafından büsbütün ve hemen mahvedilmekten hiç bir surette korkmoyacak kadar esen ve kuvvetlidir.

Bu şekilde gerçek ve ilmî tarih, kesin kararlı, erkek yaradılışlı açık ve temiz bir hava içinde kendi yerini bulmaktadır. Haklı olarak Treitschke, tarihi "en ziyade erkekce olan ilim,, diye vasıflandırmıştır. Böyle bir esasa dayanan tarih ilminin hayat üzerinde ne suretle müessir olması lâzımgeldiğini yine Ranke, klâsik sözlerle şöyle anlatıyor (Bir anım töreninde Gervinus hakkında söylediği bir hitabesinde): "Gervinus, ilmin hayata müdahale etmesi lâzımgeldiğini daima tekrarlamış durmuştur. Bu doğrudur. Fakat hayat üzerine müessir olabilmesi için bunun her şeyden önce ilim olması lâzımdır. Çünkü hayatta kendi

noktai nazarını bulmak ve bunu sonradan ilme nakletmek mümkün değildir. Bu takdirde ilim hayat üzerind değil, hayat ilim üzerine müessir olur. Fakat çok kere bir kimsenin tesadüf eseri olarak bulduğu şey hayat için Önemli olur, öyle ki umumî olarak muteber olması lâzımgelen şeye, tesadüfi olan şey müessir olur, yâni tesadüfi olan şeye öbürü müessir olmaz. İçinde yaşadığımız devre biz, ancak bunu dikkat nazarına almadığımız, kendimizi serbest ve objektif ilme yükselttiğimiz takdirde müessir olabiliriz.»

Şu halde vazifemiz, ilmî marifetle hayata şekil vermektir, yoksa bunun tersi değil. Fakat bu vazife nasıl çözülebilir?

Yapılacak ilk iş, halihazırî tarihî bir bünye analizine tabi tutmaktır. Bir siyaset adamının her zaman karşısına çıkmasını beklileyebileceği kuvvet münasebetlerini ve siyasî cereyanları doğuran târihî gelişmeyi bilmeksizin başarılı bir siyasî faaliyet göstermek mümkün değildir. Avrupadaki büyük sarayların ve başşehirlerin târihî bünyeleri hakkında doğru bilgi edinmek gibi pratik devletçilik sanatından doğan bir zaruret -olarak modern siyasî tarih ilmi meydana gelmiştir. Bunu tamamiyle isbat etmek de kabildir. XV. Yüzyılda Floransa devlet adamlarının tarih yazıcılığında başlanarak Alman Sleidan ve daha sonra Richelieu ve Büyük Friedrich'e kadar meydana gelen devlet hikmeti ve devlet bilgisi hakkındaki geniş edebiyatın nihayet modern ilmî tarihe müncer olduğunu açık bir çizgi halinde görmek mümkündür. XVIII. Yüzyılda Göttingen'de ortaya çıkan tarihî devlet bilgisi okulu, Almanyadâ aynı zamanda eski gelişmeyi sona erdirmekte ve Ranke tarih yazıcılığının ön basamağını teşkil etmektedir. Çok yayılmış bir inancın tersine olarak bu gelişmede, romantizimdeki dindarlığın, anayurdun eski hatıralarına karşı beslendiği kuvvetli sevginin ve romantiklere mahsus hayal ihtiyacının hissesi, Voltaire'in terakki inanı kadar az olmuştur : Gerçek bilgiyi elde etmeğe uğraşan bir kimse, îdeologların-bunlar ister geriye, ister İleriye doğru gitsinler- hayalleriyle pek fazla iş göremez. Tarihe düşen en büyük ödevin, fâal devlet adamına "kendi devletinin bünyesini tamamiyle öğretmek» olduğunu yine Ranke, 1836 yılında verdiği bir başlangıç dersinde bilhassa canlı bir şekilde izah etmektedir. Pratik siyaset için ideal olarak burada Ranke, mevcudun korunarak organik bir şekilde tekâmül ettirilmesi; şeklinde bir metod tasarlamaktadır ki bu da kesin tarih bilgisi olmaksızın mümkün değildir. Ranke ve çağdaşlarının yaşadıkları şekilde şiddetli ve cebri müdahalelerle kolayca tahribolunabilen bir; devlet organizmasını, bugün tabîi olarak kabul edemeyiz. Mart İnkilâblarından evvelki muhafazakâr tarihçi Ranke'ye nisbetle biz, çok daha fazla inkılapçı olmuş bulunuyoruz; onun bilhassa ulusal meseleler üzerinde hazırlamış olduğu muhtıraları, çok şüpheli, hatta mütereddit bulmaktayız. Fakat onun tarihî ve siyasî çalışmalarındaki ana fikri, her zaman için muteber olabilecek bir mahiyet taşımaktadır t

Yâni kör bir irâde tahrib edicidir, yalnız açık görüş ve anlayış kuru-cudur.- Gerçeği görmek ki daima bu, tarihî bir olmuştan başka bir şey değildir.

Bununla beraber çabuk değişen, hiçbir zaman tam mânasiyle aynı olarak tekerrür etmeyen tarihî olayların ve vaziyetlerin doğrudan doğruya kendilerini mütalaa etmek yerine bunların siyasî, sosyal ve iktisadî kurullar ve büyük siyasî ve fikrî temayüller ve siyasî hayat cereyanları üzerindeki etkileri tarihî olarak mütalaa edildikleri takdirde pratik siyaset için daha büyük faydalar elde edilir. Aynı zamanda bunlarda tarihin hiç durmadan akan ırmağı tebellür eder. Kurulların gayet büyük olan tarihî rollerini ve büyük tarihî olayların bütün ulusların fikrî ve siyasî bünyeleri üzerindeki etkilerini hakıyla görememek, modern hayat felsefesinin en göze çarpan kusurlarındandır. Her halde tarihî hayatın devamlılığın nesiller boyunca ömür süren devlet kurulunda olduğu kadar açık bir şekilde hiç bir yerde görmek mümkün değildir. Kendi zamanını canlı olarak duyan bir tarihçi, geçmişte sönmüş hayatın ölü enkaz yığınlarını bulacağından korkmamalıdır. O, her an kendi zamanına kadar etkileri süregelmekte olan kurullara ve fikir kuvvetlerine rastlayacak ve böylece. Ranke'nin şu sözünü teyid edilmiş, bulacaktır : halihazır tanımaksızın geçmiş zamanlar hakkında edinilecek her nevi bilgi, noksan kalmağa mahkûmdur; halihazır gerçek surette anlamak da ancak geçmiş zamanları bilmekle mümkün olur.. Muhakkak ki siyasî hayat faaliyetinin vücudâ getirdiği teşekküller, önemleri bakımından büyük fikir eserlerine nisbetle kıyaslanamayacak kadar geçicidirler. Bu yüzdendir ki, fikir hayatının tarihi için siyasî hayatınkinden farklı metot esasları vardır. Fakat büyük siyasî eserler de insanlık üzerinde iç bir iz bırakmadan büsbütün kaybolabilecek şeyler değildir.

Bu eserlerin özelliklerini anlamağa çalışmakla ilmî tarih, zarurî olarak münferit müesseseleri aşacak, münferit devletler ve ulusların üstüne çıkacak, böylece genişleyerek üniversal tarih halini alacaktır, Sırf ulusal bakımdan hudutlandırılmış bir memleket tarihinin, sözün dar mânasiyle, gerçekten hayata yakın olduğunu ve siyasî bakımdan hayata faydalı olduğunu zannetmek kadar hatalı bir şey olamaz,. Gerçekte, tarih, mütalaa için bakış noktasını ne kadar yüksek ve ne kadar ihatalı olarak seçse yine azdır. Nasıl ki, ben zamanımızın özelliklerini, ancak zamanımızı başka neviden yabancı devirlerle karşılaştırmak: suretiyle anlayabiliyorsam, kendi ulusumun özelliğini, ulusal karakterini, dünyâ ulusları arasındaki yerini, kendine mahsus târihî mirasını ve istikbaldeki imkânlarını da ancak başka ulusların târih ve dünya mevkilerini üniversal - tarihî olarak mukayese etmek suretiyle anlayabilirim. Avrupa kültür milletlerinden hiç biri, kendi başına ve yalnız olarak, batı uluslarının teşkil ettiği büyük camiadan ayrı bir şekilde yapmış değildir. Sırf ulusal bir tarih, hayât için üniversal tarih

kadar faydalı olamaz. Avrupa tarihinin her hangi bir noktasında bu hayat birliği gerçeğini göremiyen kimse, bütünü anlamış değildir ve bu yüzden de bundan doğru bir şey öğrenmiş olmayacaktır.

Çünkü ulusların hayatında bunların birbirleriyle olan bağlarını anlamak, her ilmî tarihî araştırmanın ve tasvirin ilk ve asıl ödevidir. Gerçek olan her tarih, anlayıcı olan tarihtir ve diğerleri yanında, yâni antikacı, anıtımsı ye tenkidî tarih neveleri yanında bu tarz bir tarih kavramından hiç bâhs etmeyişi, Nietzsche'nin tarih görüşündeki bütünü tek taraflılığı gayet açık olarak göstermektedir. Daha önce anlamamış olduğum bir şeyi sevmem veya bundan nefret etmem, buna karşı hayranlık duymam veya bunu fena saymam ne işe yarar? Ancak anlamış olan, hayattaki bağları görerek gerçekten anlamış olan bir kimse, hüküm vermek hak ve salâhiyetine mâliktir. Hakkında çok ağır lâflar söylenmiş ve çok suitefsirlere uğramış olan tarihî hakkaniyet, doğru anlamaktan başka bir şey değildir. Gerçek tarihî objektifliğe de ancak anlamak sayesinde varılabilir. Târihi objektifliğin kısır bir tarafsızlıkla, bayağı anlamıyla hiç bir partiye temayül göstermemekle asla bir ilgisi yoktur. Objektif tarih yazıcılığı, olayların keyfi olmayan, fakat marifet mizanı önünde hiç sarsılmadan dimdik durabilen bir mânalandırılması demektir. Bu, olaylar arasındaki gerçek bağları keşfetmeği ve şimdye kadarkinden daha derin olarak anlamağı öğretir. Sübjektif tarihçilik, yâni maşadî tarihçilik ise, olayların gerçek surette anlaşılmasını kabî hükümlerle tahrif ederek imkânsız kılar. Marifet mizanı Önünde kendini doğru ve haklı çıkarmak zaruretinden kurtulmak için hiç bir kaçamak yol yoktur; hatta şahsî olmayan "kutsal,, menfaatlar içinde durum ay-nidir.-Gerçekliğin merhametsiz adalet sandaliyesi önünde kendini haklı çıkaramıyacak hiç bir tarih yazıcılığı, gerçekten sürekli olarak ikna edici olamayacak ve bundan dolayı da hiç bir zaman uzun bir müddet için pratik bir fayda sağlayamayacaktır. Çünkü böyle bir tarih yazıcılığı, apaçık görünen bir şeyi tahrif ederek başka bir şekilde gösterir, bir şeyi aydınlatacak yerde karanlıklara boğar.

Bütün bu mülâhazaların sonucu nedir? Hissiyatı, ruh haletlerini, ihtirasları tahrif edecek bir tarih yazıcılığı yerine sıfır sade bir objektifliğe, yâni gerçeğe uygun bir görüşe dayanan ilmî bir tarih yazıcılığı bile, bu sebepten halihazırın tatbik hayatına yabancı değildir; tersine olarak bu, hayâtın doğru bir surette anlaşılmasını mümkün kılar. Böyle bir tarih ilmi pratik olarak hayata şekil vermekte alıkoyucu bir engel değil, aksine hayatın en ziyade muhtaç olduğu bir yardım vasıtasıdır. İlmî bir tarihçi, hayata yabancı olan bir bilinliğe, humanist bir eğitime düşüp saplanarak sözde hayata yakın olan bir iktisadî tarihçiliğe hiç bir vakit yer vermiyecektir. Düşünmeksizin günün pratik mücade-

lesinin yarattığı şekilde haklı veya haksız ihtiraslar ve kabî hükümler girdabına düşersem hayata asla yakın olmam, tersine olarak şaşmaksızın bir gerçeklik içgüdüğü ile tarihî ve siyasî gerçeği aramağa çabaladığım anda hayata yakın olurum. Eğer Nietzsche'nin iddiası doğru olsa, yâni faaliyette bulunan ihsan daima vicdansız ve bilgisiz hareket etse, zaruret karşısında muarızının nisbî hakkını görmemek için gözlerini kapasâ ve kulaklarını tıkasa, bu halin ilmî tarih görüşüne uygun olması mümkün değildir. İlim daima derini görmektir, aksi takdirde ilim olmaz! Tarih görüşüne sahip olmak ise her defasında anlamak demektir.

Fakat böyle "her şeyi anlamak,, isteği, pratik ve politik bakımlardan tehlikeli olmaz mı? Bu, gazez kuvvetini ve dolayısıyla aynı zamanda faaliyet enerjisini zayıflatmaz mı? İlgisiz bir seyirci olarak sadece nasıl olduğunu saptamakla iktifa edecek bir bilginlik pratik bakımdan tesirsiz olmaz mı? Canlı olarak duyan dimağ otomatikleri halindeki insanlar için bu, kendi kendini aldatmak değil midir?

Önce, her şeyi anlamak demek her şeyi kabul etmek demek olmadığı gibi siyasî ve ahlâkî hüküm vermekten vazgeçmek de hiç değildir. Sırf bir defa vaki olduğu ve başarı ile bittiği için her şeyi tasvib etmek, olayların sadece arkasından koşmak demek olur; fakat bu, gerçek bir anlayış ve dolayısıyla de gerçek ilim olamaz. Çünkü ilmî anlayış, daima kritik anlayıştır. Bu anlayış, kifayetsizliği ve hataları da büyük işler derecesinde, küçük ve önemsiz olayları tıpkı büyük ve yüksekleri gibi görür, İç ve dış zaruretlerini takdir etmekle beraber ahlâkî bakımdan fena gördüğüm birşey hakkında ağır hüküm vermekten vazgeçmediğim gibi aleyhime yapılan bir faaliyetin sebeplerini anlamakla buna karşı mücadele etmekten vazgeçmem. Gerçektir ki faaliyette bulunan kimse, mücadele ihtirası içinde çok kere kör olarak ortaya çıkar, pervasızca vurabilmek için istemiyerek gözlerini kapar. Bununla beraber deneyin gösterdiği dikkate değer bir gerçeklik vardır: Bugün iç hayatlarına nüfuz edebildiğimiz geçmişin en büyük ve akıllı devlet adamları, meselâ Richelieu, Cromwel, Büyük Friedrich, Napoleon, Bismarck, en yüksek derecede ihtiras anlarında bile kendilerini kesin olarak ihtiraslarına bırakmış değillerdir. Hatta bunlar hiddetlerini gayet büyük bir soğukkanlılıkla siyaset vasıtası olarak kullanmışlardır; hiddet ve gazepleri, ancak çok nadir hallerde muarızlarının gerçek motiflerini anlamağa engel teşkil edebilmiştir. Bunların siyaset bakımından üstünlükleri de, çok kere muarızlarını tam manâsiyle, hattâ onların menfaatlarını, kabiliyetlerini ve ihtiyaçlarını bizzat kendilerinden daha iyi anlayabilmeleriyle mümkün olmuştur.

Her ne olursa olsun gerçek olan siyasî bir içgüdü ve siyasî bir ihtiras, tarihî gerçekliğin iradeyi zayıflatabileceğinden korkmaz. Çünkü sırf alaca karanlıkta mütereddit hareketlerle iş görmeğe yeltenen, fakat akliselim ile ışığı görmekten aciz olan bir irade, hiç bir işe yaramaz; kör,

Kütleye hakim olabilmek için bazan sunî olarak işe yarayacak tarih sahneleri ortaya atmak, kütleyi coşturmak için günlük siyaset olaylarını idealist bir şekilde aydınlatmak, isyan duygusunu uyandırmak için geçmişin korkunç olaylarını gözü önüne resmetmek icab edebilir. Fakat bu siyasî matbuat işi olup hiç bir - zaman ve hiç bir şekilde, târih ilmi değildir. Halbukî Nietzsche'nin bu ikisini çok kere birbiriyle karıştırmış olduğu görülmektedir.

Böyle bir tarih görüşü acaba ilgisiz bir seyirci, gibimi kalmak demek olur? Anlamak, asla ilgisiz olarak seyretmek demek değildir. Günlük siyasî mücadelede arka safa çekildiği için tarih ilmini, bigâne-lik ve ilgisiz bir tarafsızlıkla itham etmek kadar büyük bir haksızlık yapılmış olmaz.. Gerçek surette anlamak, ancak tam mânasiyle ve yürekten işin içine girebilmekle mümkün olur. Gerçek bir tarihçi daima bütün kalbiyle: kendi işinin içindedir. O, gerçekte büyük tanıdığı şeylere karşı hayranlık besler, aşağı ve küçük olarak kabul ettiği şeylere karşı nefret duyar; büyük ve hayırlı etkiler yapmış olan olaylar karşısında onun kalbi ferahlar, bütün olaylarda tekerrür eden karanlık faciadan derin surette sarsılır. Tarihi gerçekten tanıyan kimsenin ruhu, büyük tarih temasını sarsılmadan seyreder. Vatanını seven kimse ise, her defasında ulusal tarih sahnelerini duyarak yaşarken bizde uyanan gurur, matem, ümit ve endişeleri bütün kuvvetleriyle his edemeroezlik yapamaz. Fakat gerçek bir tarihçi, bir ilim adamı olarak anladığı şeylerle, insan olarak, devletine ve milletine tabi bir ferd olarak duyduğu, arzu ve ümit ettiği şeyler arasında bir ayrılık gözetmeğe çalışır. Her şeyden önce o, evvelce anlamaksızın hüküm vermez. Siyasî bir hatib gibi doğrudan doğruya pratik amaçlar gütmek ve tatbik etmek onun işi değildir, fakat tamamiyle genel olarak insan idrakini kendiliğinden aydınlatmak, yani tarihte tecelli ettiği şekilde insanın mahiyetini aydınlatmak onun birinci ödevidir. Sırf siyasî bir mücadele ihtirasından doğup marifetler mizani önünde kendini, doğru çıkaramayan tarihî bir hüküm, asla ilmî bir hüküm değildir.

Tarih ilminin birinci ödevi, olmuşu aydınlatmak ve onu olduğu gibi göstermeği Öğretmektir. Böyle bir tarih görüşü yalnız bugünkü veya yarınki siyasî etkiyi değil, uzun zamanlar sürecektir olan etkileri hesaba katar. Bundan dolayıdır ki onun siyasî mesuliyeti yalnız bugün ye yarın için değil, fakat uzun zaman içindir. Bunu yaratan tarih levhası günlük siyaset arzu ve; ihtirasının bir inikası, sırf bir aksisâdaşı olmamalıdır. Çünkü bu tarih levhası; siyasî gerçekliği açık bir surette görmeğe yarayacak devamlı bir esas yaratmağa yardım etmelidir, Öyleki bu esasa dayanarak uzun zaman için siyasî faaliyette bulunmak mümkün olsun. Hatta bunun bulduğu ilmî gerçekliklerin icabında siyasî bakımdan işe gelmeyecek tarzda olabileceğini de hesaba katmalıdır. Çünkü, işini bütün ciddîliği ile ele almak, tarihin, mesuliyetleri arasındadır. Görüşleri önceden ve mevcut siyasî ihtiyaçlar tarafından tâyin edilmek

suretiyle değil, aynı zamanın yaşayan siyasî gerçek ihtiyâçları tarafından tâyin edilmek suretiyle tarih, pratik siyasete hizmet edebilir. Hayata yabancı olan tarih ilmi, sırf antikacı zihniyetiyle hareket eder, yâni geçmişin tozları içinde bir görüş hedefi tâyin edemeden çabalar durur. Asıl siyasî tarih ise siyasî mesuliyetini tam mânasiyle müdriktir ve bundan dolayı mazinin tozlarına yeniden hayat vermesini bilir. İşte bu suretle hayata yabancı ve hayata yakın tarih ilmi birbirinden ayrılır. Gerçek siyasî tarih ilmi, cevap verilmesine şiddetle ihtiyaç duyulan sorular ortaya atar, çünkü ancak bu sayede kendi hayatımızı daha derin ve esaslı olarak anlayabilmek mümkün olur.

Almancadan çeviren:

Dr. Bekir Sıtkı BAYKAL

Tarih Doçenti

.